

יש בו חמץ ומצה, כי מצה היא הנהגה עליונה בלי הסתר, וחמץ הוא כשמתלבש בטבע ומשתנה על ידי צמצום והסתר. וזה 'שאור שבעיסה' – שמשנה העיסה. והנס ביציאת מצרים היה למעלה מכל הטבע, לכן הוא מצה, אבל נסים הנסתרים בטבע הם 'חמץ ומצה' כנ"ל, כמו שאמרו במדרש על הפסוק **זבח תודה יבדנני** – בעולם הזה ובעולם הבא. וזה הוא שצריכין להודות ולהעיד שגם הטבע הכל מהנהגתו ית' ללמד על הכלל כולו.

והנה אמרו חז"ל על פסוק **ושמרתם את המצות** – אין מחמיצים את המצוות. והענין גם כן יבואר על דרך הנ"ל כי התורה אור למעלה מגשמיות והטבע, והמצוות הם נרות (כי נר מצוה ותורה אור) איך להביא אור התורה בכל המעשים. ולאשר המצוות הם בעשיה צריכים שימור שלא להחמיץ במחשבות זרות ופניות הבאים מצד שותפות המעשה בגשמיות, והזריזין למצוות מתדבקין בהתלהבות שורש המצוה ואין באים לידי חימוץ... (מתוך שפת אמת פר' צו תר"ג).

דף קטו

'אלא אמר רב חסדא: מעיקרא מברך עליה 'בורא פרי האדמה' ו'על אכילת מרור' ואכיל, ולבסוף אכיל אכילת חסא בלא ברכה'. נחלקו הראשונים בפירוש דברי רב חסדא; דעת התוס' ורש"י ורשב"ם (ק"ט סע"ב) שעיקר מצוות מרור מקיים בטיבול שני, והברכה שמברך בטיבול הראשון מועילה על האכילה שלאחר מכן.

וטעם הרב שמועילה הברכה שבתחילה על האכילה שלבסוף, י"ל משום שגם אכילת מצה שלא לשם מצוה נחשבת 'מעשה מצוה' אלא שאינו יוצא בה ידי חובתו, לכן הברכה שייכת גם לאכילה הראשונה שגם היא אכילת מצוה. כן כתב הגרש"ז ברוידא בהסכמתו לספר 'הסדר הערוך'. ויש להעיר שלפי המבואר בדבריו שם סברה זו היינו רק לדעת האומר מצוות אינן צריכות כוונה, אבל למאן דאמר מצוות צריכות כוונה, אם אינו מכיין אין כאן 'מעשה מצוה' כלל (וכ"כ כמה אחרונים – ע' במובא בעירובין צה). והלא כתבו התוס' שרב חסדא סובר מצוות צריכות כוונה.

ואולי יש מקום לפרש באופן אחר: מי שמתכוין למעשה מצוה אך אינו מתכוין לצאת ידי חובתו במעשה זה, כגון שרוצה לקיימה אחר כך באופן היותר מובהר, אפשר שנחשב כעוסק במצוה עתה אלא שלא יצא ידי חובתו שהרי אי אפשר שיצא בעל כרחו. ואף כאן נראה שמקיים מצוה במרור שבתחילה אך כיון שרוצה לאכול מרור אחר כך כסדרו, הרי זה מתכוין שלא לצאת בזה ידי חובתו [וכן יש לפרש דברי רש"י להלן ק"ט: לענין מצוה, שחובת מצוה מתקיימת רק במצה שבסוף, ומ"מ יש קיום מצוה במצה ראשונה]. ומצינו דוגמת סברה זו בדברי האחרונים (מובא לעיל קז): שאעפ"י שלצאת ידי חובתו די בכזית, קיום מצוה ישנו גם בשאר האכילות – הרי שניתן להפריד בין מעשה מצוה לקיום חובת האדם ויציאתו ידי חובה בה. ואם כן יש לומר שגם האדם בכונתו יכול להפריד בין הדברים, שייחשב מעשהו למצוה אך לא יצא בה ידי חובה. ועכ"פ במצוות שמצינו קיום בלא חיוב י"ל שבטיבול ראשון מקיים מצות מרור בלא יציאה ידי חובה.

והחזו"א (קכד) תמה על סברת התוס', כיצד מברך בתחילה והוא אינו יוצא אלא לאחר זמן. והולך הוא לשיטתו (בסוף סימן כט) שאדם שחשב שעושה מצות ה' אך בדעתו שאינו יוצא בה ידי חובתו – יצא. הרי שלשיטתו אין להפריד בין עשית מצוה לקיום חובת האדם, וכל שמכוין לשם מצוה ממילא יצא ידי חובה.

וע"ע משנה ברורה (תעה ס"ק כו ובשער הציון); שו"ת אור לציון ח"א לט.

ובספר ביצחק יקרא (לג"ר אביגדר נבנצל שליט"א. יח) פירש דברי התוס' שחז"ל לא תקנו ברכה על מצוה אלא אם כן היא ניכרת, ואדרבה, על ההיכר מברכים ולא על המעשה שיוצא בו ידי חובה, וזהו אחד הטעמים שאין מברכים על מצוות שבלב, וכן הבודק חמץ על ידי שליח וכד' – השליח מברך, הגם שהמצוה מתיחסת לבעל הבית. וכן יש מהראשונים שסוברים שבתקיעת שופר אין הברכה אלא לתוקע ולא לשומעים, הגם שקיום המצוה בשמיעה ולא בתקיעה.

שו"ר סברא נוספת מהגרשו"א (בהדושייו כאן, מובא בהליכות שלמה), שכיון שסוף סוף תקנו חכמים לאכול בסדר הזה, לכך יש מקום לברך כבר מתחילה.

ודעת הרמב"ן והר"ן שיצא ידי חובה בתחילה, שהרי אז הוא מברך. והטיבול השני אינו בא אלא כדי שישאלו התינוקות. [ולפי דעה זו אין צריך בטיבול שני כזית וגם לא חרוסת אלא מטבל בכל דבר. עפ"י משנ"ב תעה סקכ"ח].

וכתבו אחרונים שאף על פי שבטיבול ראשון אינו אוכל כזית, מכל מקום מברך לפניה 'על אכילת מרור' [הגם שאין קיום מצוה בחצי שיעור], הואיל וראוי להצטרף לכשיעור ואילו היה משלים היתה גם אכילה זו כחלק מהמצוה (עפ"י שאג"א ק; בנין עולם יט, ט).

'הכי אמר הלל משמיה דגמרא: לא ניכרוך איניש מצה ומרור...' – הלל זה אמורא היה (ר"ן).

(ע"ב) 'משום קפא'. יש אומרים שבכל השנה כשאוכלים חסא אין מקפידים לטובלה בחרוסת, כי אין חוששים חשש רחוק של נזק מהארס [ויש אומרים משום כך שטיבול ראשון אינו בחרוסת, גם כשאוכל אז מרור], ורק במרור של מצוה תקנו חכמים לטבול בחרוסת כי גנאי הוא למצוה אם תיגרם סכנה על ידה (סברא זו מובאת ברא"ש כה) בשם רבינו יונה; לקט יושר הלכות חנוכה).

[ומכאן יש ללמוד אודות הדלקת נר חנוכה לאדם שנמצא בבית הנכרי – שידליק נר אחד ושמש בלבד, שאם ידליק יותר, שמא אחת למאה פעמים יגיע לידי סכנה מהגוי, והרי זה גנאי למצוה – לכך יש לחוש ביותר. לקט יושר שם].

יש מקום לסברה נוספת; שהמצוה, הואיל והיא מחויבת לכל איש ישראל, גדול וקטן בריא וחולה, לא יימלט שיהא מי שיבוא לינוק מהארס. משא"כ אכילת הרשות, אדם שהוא רגיש או חולה לא יבוא לאכול – לכך הצריכו חכמים חרוסת רק באכילת מצוה. וכיוצא בזה יש לפרש בדברי הרשב"ם לעיל (ק. ד"ה רבא), שהחכמים חששו בתקנתם אף לסכנת כשפים שאינה מצויה. וע' גם בשו"ת חות יאיר כו.

'כרכן בסיב ובלען – אף ידי מצה נמי לא יצא'. דנו האחרונים על חיוב אכילת איסורים כשהם מכורכים בסיב – ע' משנה למלך הל' מאכלות אסורות יד, יב; שו"ת מהרי"א ח"א נב; דובב מישרים ח"ג פח. וכן דנו האחרונים על בליעה ללא לעיסה, האם היא נחשבת 'דרך אכילה'. וכתבו להוכיח מכמה מקומות [דלא כה'תורת חיים' חולין קכ] שנחשבת כדרך וחייבים עליה [וכמו כאן, בלע מצה – יצא ידי חובת 'בערב תאכלו מצות', אלא שהתו"ח סובר שמצוות אכילה מתקיימות אף שלא כדרך שמצוות לאו ליהנות ניתנו. וע' בסיכומים לעיל כד]. וכן מבואר בתוס' רי"ד (בשבת עג). שהבולע חלב – חייב (ע' נוב"ק י"ד לה. וע"ע בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד מ, כג ובמובא ביוסף דעת חולין קג). יצוין שבמאירי מובאת גירסה 'בלע מצה – לא יצא'.

*

זו היא מידתם ונחלתם של ישראל בימי גלותם – לשאת את סאת היסורין מתוך אהבת ד' וקבלת עול הגלות באהבה ובשמחה. ואם כך יעשה האדם, יזכה לראות את אור ד' מפציע בתוך החשכה ויווכח בנסים נפלאים כדוגמת נסי 'ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו'. והוא שרמזו לנו חז"ל בסוד ענין הטבלת המרור בחרוסת, המורה לנו כי עלינו להטביל את מרירות היסורים במתיקות הנסים, ולהעלות בקנה אחד את מידת היראה – הבאה לידי ביטוי באכילת המרור – עם מעלת האהבה – המתבטאת בטיבול החרוסת.

קעו

עוד זאת נצטוונו בליל זה באכילת המצה, אשר יסודה מעורר את האדם לדביקות בהתפשטות הגשמיות, כענין המידה שנתייחדו בה אבותינו בצאתם ממצרים, אשר יצאו אל המדבר הגדול וגם צדה לא עשו להם, אלא האמינו בד' ובטחו בו כי הוא הזן ומפרנס ומכלכל לכל, וילכו אחריו בארץ לא זרועה מתוך דביקות מוחלטת באהבת כלולות, עד כדי התפשטות הגשמיות. ועל שום אותה מעלה נשגבה אשר היתה באבותינו נצטוונו באכילת המצה, כדי להשריש בנו יסוד איתן זה בדרכי עבודתנו.

ואחר כל סדרי מצוות האכילה של לילה זה – מצה ומרור וחרוסת – על כל עניניהם וסודותם, באים אנו לאכילת קרבן הפסח, הנאכל מתוך בטחון בכח המצוות להגן על הבית ולשמור אותו מן המשחית, כענין שנאמר וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה לכם נגף למשחית. כי המצוות משמשים במקלט היותר בטוח, להנצל מחמת המציק המשחית, אשר אינו מבחין בין צדיק לרשע והורג טובים כרעים' (מתוך לקט שיחות מוסר ח"ב עמ' רו).

*

'רבינו ר' בונם מפרשיסחא זצוקלה"ה אמר בזה הלשון: כל החומרות שישראל מחמירים ונוהגים בפסח, הם תכשיטין לקדושה. רמז לזה צוארף בחרוזים. היינו כי כל אברי האדם והגוף אינו מקבל שום תכשיט שלא יהיה שום שייכות לדבר הלז להמקום, או על דרך מלבוש או לכסות וכיוצא, אבל הצואר מיוחד לקבל תכשיט אף מדבר שאין לו שייכות, דהיינו שנוטלין דבר יקר כגון מרגליות ואבנים טובות וזהב, אף שאינם לכסות ולא לקור ולא לחום, רק תולין בצואר לתכשיט – והוא הענין שהחמירו בפסח, מחמת שהצואר הוא הכלי לקבל האכילות, ובעסק אכילות שייך כל החומרות שאדם מחמיר, אף שאין בעצם כל כך מקום לחומרות, ומה גם שחג הפסח הוא בירור באכילות, לכן כל החומרות שהחמירו בזה, אף שנראים רחוקים ממצוה הזאת הם תכשיטים לקדושה.

וזהו החילוק שבמעשר שני מפורש (מעשר שני ד,ד) 'מערימין על מעשר שני' ובפסח מחמירין כל כך – היינו שמצות מעשר שני הוא למען יברכך, 'עשר בשביל שתתעשר', אכן לבוש מצות הש"י בזה הוא גם כן בעשירות, והדין נותן שהעשיר אינו מדקדק כל כך ומוותר עוד מדיליה, ואפילו על ידי איזו סיבה אם אחד עושה לו עוולה, אינו מדקדק עמו ונותן מקום לזכותו, לכן אמרו ז"ל מערימין על מעשר שני. אבל בפסח המצוה הוא לצמצם, ונקראת לחם עוני, ואמרו מה דרכו של עני בפרוסה – אם כן לבוש קדושת המצוה בזה לדקדק אף כחוט השערה, וממילא אף דבר קטן ממש נחשב בכאן לדבר וחשיבות גדול, כמאמר מה דרכו של... – לכן נתנו בזה מקום לכל החומרות, ולבדוק עד מקום שידו מגעת, ואיסורו במשהו. אך נמצא מבינות בלב הישראל שבאמת כל זה הוא רק לתועלתנו, שכל עשיותנו יהיו נחשבים ונכללים בקדושה, אבל בעצם אין עניות במקום עשירות. (מתוך מי השלוח ח"א לקוטים).

עוד על חומרות יתרות בפסח – ע' של"ה; יסוד ושורש העבודה; שו"ת שבסוף שו"ע הגר"ז, ו בשם האריז"ל; קב הישר פט; מאמרי שמחה (פשיחא) ח כא; אמרי פינחס מועדים רנב רסה רסו ועוד; קונטרס עת האוכל לר"צ הכהן, י; שו"ת משיב דבר ח"ב סו"י סא.

ומובא בשם האריז"ל שהנזוהר ממשדו חמץ בפסח – יועיל לו שלא יחטא כל השנה כולה. ולשון הבאר-היטב בשם האריז"ל: 'מובטח לו שלא יחטא'. ואולם בכתבי האריז"ל איתא 'יועיל' – כאשר מובא (אמרי פינחס – מועדים) בשם הרבי ר' פינחס מקוריץ שהקפיד על לשון זו, כי אין אדם מובטח מהחטא.

כפי שהיתה רגילה עד עתה. רש"י פירש 'עונה' – יום ולילה. ורשב"ם ר"ח רא"ש ועוד פוסקים פירשו: אותו הלילה בלבד).

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה בר' אילעא: אכול בצל ושב בצל ואל תאכל אוזנים ותרגולים ויהא לבך רודף עליך; פחות ממאכלך ומשתייתך והוסף על דירתך. כשבא עולא אמר: משל מושלים בארץ ישראל, האוכל אליתא (= בשר שמן) – נחבא בעליתא (= עליה. מפני הגושים). האוכל קקולי (= ירקות) – אקילקי דמתא יתיב (= על אשפות העיר יושב, מקום ישיבת שאר בני העיר. הואיל ואין לו תובעים אינו נמנע מלהתרועע בגלוי).

דפים קיד – קטו

רד. מהו סדר הלילה מכוס ראשונה ועד אכילת מצה ומרור?

מזגו לו כוס ראשון; בית שמאי אומרים מברך על היום ואחר כך מברך על היין [שהיום גורם ליין שיבוא. ועוד, שכבר קדש היום טרם בוא היין], ובית הלל אומרים: מברך על היין ואחר כך מברך על היום [שהיין גורם לקידוש שייאמר. דבר אחר: תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם]. והלכה כדברי בית הלל. הביאו לפניו (רש"י ורשב"ם: ירקות. ר"ח ותוס': את השלחן) – מטבל בחזרת. בטיבול זה אינו מקיים מצות אכילת מרור אלא ענינו לעשיית היכר לתינוקות כדי שישאלו [מלבד למאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה, אם אכל מרור – יצא]. רב אחא בריה דרבא היה מחזר אחר שאר ירקות דוקא ולא מרור – כדי להוציא עצמו מהמחלוקת לענין ברכה כאשר אוכל מרור בטיבול זה כדלהלן. (וכן לדעת הסוברים מצוות אין צריכות כוונה יש להעדיף שאר ירקות על מרור, כי לכתחילה יש לקיים מצות מרור רק לאחר אכילת המצה. אבל למאן דאמר מצוות צריכות כוונה [וכן פסקו התוס' ועוד ראשונים], אפשר לכתחילה לאכול מרור בטיבול זה – לדעת ריש לקיש רב הונא ורב חסדא. עפ"י תוס'. וע"ע תוס' קכ. ד"ה באחרונה) שהביא שני פירושים).

לדברי רב הונא, מברך 'בורא פרי האדמה' בלבד. וכן נהגו בסורא. ולרב חסדא, כאשר אוכל מרור בטיבול זה מברך גם 'על אכילת מרור'. וכן נהג רב ששת בריה דרב יהושע, וכן הסיקו להלכה.

א. לדעת התוס' (כאן) רש"י ורשב"ם (ק"ט:), לרב חסדא מצות מרור מתקיימת בטיבול השני [כמאן דאמר מצוות צריכות כוונה] הגם שמברך על אכילת מרור בתחילה. ונראה לפי זה שאין להפסיק בדברים לאחר ברכת המרור עד אחר אכילת המרור בשנית [כשם שאין מפסיקים בשיחה עד סוף תקיעות דמעומד]. ומ"מ נראה שלברכת 'אשר יצר' או שאר דבר מצוה מותר [כמו בתקיעות] (הליכות שלמה).

ואולם הרמב"ן ועוד פוסקים כתבו שלרב חסדא יצא ידי חובה בטיבול ראשון שהרי עליו הוא מברך. [הלכך יש לכוין באכילה הראשונה לשם מצות מרור ולאכול כזית ולטבל בחרוסת, ובשני אין צריך אלא מעט ומטבל בכל דבר. עפ"י משנ"ב תעה סק"ח].

ב. נחלקו הראשונים על טיבול ראשון, במה הוא נעשה; לר"ח תוס' ור"ן, אם אוכל חזרת (= חסא) – מטבל בחרוסת, אבל בשאר ירקות אינו צריך חרוסת אלא מטבל בחומץ [או ביין. ב"י תעג] או במים ומלח כמו שהיה נוהג רבנו תם.

לפרשב"ם רא"ש ועוד, אינו מטבל בחרוסת [אבל להלן (קטו: ד"ה צריך) משמע ברשב"ם שמתבלו בחרוסת. וצ"ל ששם מדבר למאן דאמר משום קפא, הלכך גם באכילה ראשונה צריך טיבול בחרוסת, וכאן מדבר למ"ד חרוסת וכו' לטיט. ואולם הרא"ש כתב שאף למאן דאמר משום קפא אין מטבל טיבול ראשון בחרוסת. וע' גם בשו"ת מהרי"ל נח, ד]. ומכל מקום כתבו ראשונים שאם רצה לטבל בחרוסת הרשות בידו (מובא בב"י בשם מהר"ם).

וישנם ראשונים שכתבו אפילו כשאוכל שאר ירקות יטבל בחרוסת (רש"י בסידורו, הר"ר יוסף והר"ר שמעיה).

ג. מצוה לחזור לטיבול ראשון אחר כרפס [שמרומז בו שעבוד ס' ריבוא בפרך. ע' ספר מהרי"ל ובשו"ת שלו נח, א; שו"ת מהרי"ו קצג].

ד. יש אומרים שמרור בזמן הזה כיון שהוא מדרבנן, לדברי הכל אין צריך כוונה (ע' חק יעקב תעה. וע' בפוסקים או"ח ס). ויש חולקים (ע' משנ"ב ובאה"ל שם).

לאחר מכן עוקרים את השלחן (בזמנם שהיו שלחנותיהם קטנים) – להתמיה התינוקות כדלהלן, ושבו מחזירים אותו (עפ"י תוס') עם המצה והמרור והחרוסת עליו, ועמם שני תבשילים; רב הונא אמר, אפילו תרדים ואורו. וכן נהג רבא הואיל ויצא מפי רב הונא. חזקיה אמר, אפילו דג וביצה שעליו. רב יוסף אמר, צריך שני מיני בשר – אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה (לפר"ח ורי"ף, אחד צלי ואחד מבושל. והתוס' כתבו ששניהם מבושלים). רבינא אמר: אפילו חתיכת עצם עם בשר עליה עם המרק שבושלה בו.

א. יש מהראשונים שפסקו שני מיני בשר, או גרמא ובישולה. והמנהג ליתול בשר וביצה (ע' בשו"ת מהרי"ל נח, ה; כל בו).

ב. מנהג אשכנז שלא לאכול תבשילים אלו, כי נהגו בצליה ואין אוכלים צלי בליל פסח (עפ"י ב"ה ועוד). ומהרש"ל כתב שמדינא דגמרא יש לאכלם. והכריעו כמה פוסקים כדבריו לענין הביצה ולא לענין הבשר (עט"ז ובהגר"א).

יש נוהגים לאכול ביצים בסעודה, מלבד הביצה שבקערה – זכר לחורבן. ואולם עיקר המצוה באכילת הביצה שבקערה, שהיא זכר לחגיגה (עפ"י חיי אדם; משנה ברורה תעו סקי"א; אגרות משה או"ח ח"א קנו).

ג. יש מהראשונים שנקטו שכשחל י"ד להיות בשבת, אין מביאים תבשיל נוסף זכר לחגיגה. ור"י אומר שיש להביא שני תבשילים, הגם שלא קרבה חגיגה או [ויש אומרים שהיתה באה בערב שבת]. אך הבא להניח מלעשות שני תבשילים כשחל ערב פסח בשבת – אין מזהירים אותו (ע' ע' ברא"ש מאירי ומרדכי; טור או"ח תעג).

לאחר מכן מוזגים לו כוס שני [להתמיה התינוקות] ואומר עליו את ההגדה, בשעה שמצה ומרור לפניו (בגילוי קצת. ע' שו"ת מהרי"ל נח, ב). מתחיל ההלל ומסיים בברכת הגאולה, ושותה כוס שני.

אחר כך אוכל המצה ואח"כ המרור. לרב הונא, מברך עתה 'על אכילת מרור', ולרב חסדא אם אכל מרור בטיבול הראשון אינו מברך עתה שכבר בירך באותה שעה כאמור.

ברכת 'פרי האדמה' אינו מברך עתה; אם משום שיצא בברכה שבטיבול ראשון (עפ"י רא"ש), אם משום שברכת הלחם פוטרנו (תוס' כאן ובברכות מב). ויש מהראשונים שכתב שמברך עתה ברכת 'בורא פרי האדמה' (שו"ת הרשב"א). ואין הלכה כן (ב"י תעה).

דף קטו

ר.ה. א. האם יש לכרוך מצה ומרור ולאכלם ביחד לקיום מצוותם – בזמן שהיה הפסח קרב ובזמן הזה, לכתחילה ובדיעבד?

ב. האם טיבול ראשון של הירקות טעון נטילה? האם צריך נטילה נוספת לאכילת מצה ומרור? ומה הדין בשאר ימות השנה כשמטבל פעמים?

ג. האם צריך לשקע את המרור כולו בחרוסת? האם אפשר להשהותו בתוכה?

ד. הבולע מצה / מרור / מצה ומרור – האם יצא ידי חובתו?

ה. כרכם בסיב ובלע – מה דינו?

ו. למה עוקרים את השלחן קודם האכילה?

ז. האם מניחים מצה ומרור וחרוסת לפני כל אחד מהמסובים, והאם עוקרים את השלחן מלפני כל אחד ואחד?

ח. מהו לחם עוני?

א. בזמן שהיה הפסח קרב, היה הלל כורך (פסח) מצה ומרור ואוכלם כאחד (על מצות ומרורים יאכלהו).

וחכמים חולקים (רבי יוחנן). ובדעת חכמים פירש רב אשי עפ"י לשון הברייתא שיוצא בין ע"י כריכה בין שלא ע"י כריכה, שלא כפי הנאמר בשם רבי יוחנן שלחכמים אין יוצא בכריכה מפני שמצוות מבטלות זו את זו (כי גילה הכתוב כאן שמותר הדבר. כן פירשו בתוס'. ורמב"ן כתב שלפי האמת הכל מודים שמצוות אין מבטלות זו את זו). ולפרוש הרשב"ם נשאר דברי רבי יוחנן למסקנא, שלחכמים אם כרך לא יצא ידי חובתו, ורב אשי לא בא לחלוק אלא אמר שמהברייתא אין ראה לכתך.

א. יש אומרים שלדעת הלל הכריכה מעכבת (עפ"י רמב"ן). ואילו התוס' ורו"ה ומאירי כתבו

שבדיעבד יצא אף אם לא כרך.

ב. לשיטת הלל, מברך בתחילת הסעודה על המצה ואוכל, ומועילה הברכה למצה הנאכלת לבסוף

עם הפסח (תוס' קכ. ד"ה באחרונה).

ג. ברמב"ם (חמץ ומצה ח, ו-ז) משמע שהלל היה כורך רק מצה ומרור, ואת הפסח היה אוכל בנפרד.

אבל בירושלמי (ריש חלה) מובא שהיה כורך גם פסח. וכ"ד כמה ראשונים (ערשב"ם קיט: ד"ה אין

מפטירין; תוס' קכ. ד"ה באחרונה, ועוד). ותלוי הדבר בגירסאות השונות כאן ובזבחים עט. והט"ז

כתב לומר בהגדה 'היה כורך פסח מצה ומרור'. ויש חולקים (עפ"י חק יעקב. ובשו"ע הגר"ז כתב

שהמזכיר לא הפסיד).

בזמן הזה, אמר רבינא: אמר לי רב מרשיא בריה דר"נ, כך אמר הלל (האמורא) בשם גמרא: לא יכרוך

מצה ומרור ביחד לאכלם מפני שמצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן, ומבטל המרור שהוא מדרבנן את

המצה דאורייתא.

א. יש אומרים שזה דוקא כשאוכל כזית מצה, שטעם המרור מבטל טעם כזית מצה נמצא חסר

משיעור אבל אם אוכל הרבה מצה לא נחסר משיעור כזית בגלל טעם המרור (עתיק' זבחים עח

סע"א בתירוח השני ושם עט סע"א).

ב. יש מהחכמים שסוברים (להלן קטז: קכ.). מצה בזמן הזה דרבנן. ולפי זה אם כרך מצה ומרור,

למאן דאמר אין מצוות מבטלות זו את זו – יוצא.

ג. מסתבר שבאכילת 'כורך' יש לטבל בחרוסת, שהרי למאן דאמר חרוסת מצוה, ודאי היה הלל

מטבל בה ואנו צריכים לעשות זכר למקדש (ר"ן; רא"ש; ר"ת. וע' גם ברמב"ם הל' חמץ ומצה ח,ו;

שלא

שו"ת מהרי"ל נח). וכן הוא מנהג הספרדים. אבל יש שאין נוהגים כן כי כבר יצא מצות חרוסת בטיבול המרור, ומשום הטעם של ביטול הארס הרי באכילתו בכריכה אחת עם המצה מתבטל ארסו (עפ"י ראב"ה. וכן פסק הרמ"א).

ד. יש מי שכתב בדעת הרא"ש שב'כורך' אין צריך שיהא במרור כזית (ע' שאגת אריה ק; ישועות יעקב תעה). ואולם להלכה כתבו הפוסקים להצריך כזית שכן משמע מדברי הראשונים (ע' בטור תעה ומשנה ברורה שם א. ויש אומרים כן אף לפי דעת הרא"ש – ע' בשו"ת כתב סופר או"ח פו; אגרות משה או"ח ח"ג סו. וע"ע חדושי ר' שמואל עמ' קנח ואילך).

והסיקו, עכשו שלא נאמר אם הלכה כהלל או כחכמים, מברך על המצה ואוכל ואחר כך מברך על המרור ואוכל ואחר כך כורך שניהם ואוכלם בלא ברכה – זכר למקדש כהלל.

א. אם היתה הלכה כהלל בודאות, היה מברך על המצה בנפרד ואח"כ אוכל מצה ומרור מכורכים ויוצא בזה ידי חובת מרור ו'כורך', כי מרור [בזמן הזה] וכורך שתיהן מצוות מדרבנן וסובר הלל אין מצוות מבטלות זו את זו (תוס' ור"ה).

ב. מצות 'כורך' עושים במצה השלישית, התחתונה, ששימשה כ'לחם משנה' בתחילת הסעודה – כדי לקיים בה מצוה (עפ"י תוס' קטז ד"ה מה).

ג. לכתחילה יש להזהר שלא לשוח בין ברכות המצה והמרור לכורך בדברים שאינם מענין הסעודה. ואם שח, אעפ"כ לא יברך על הכריכה (תעה, א).

ד. טעה ואכל מצה ומרור מכורכים בתחילת אכילתו, יחזור ויאכל מצה ומרור בנפרד כדינם, וידי מצות 'כורך' יצא באכילתו הראשונה (חדושי הגרשו"א כאן, מובא בהליכות שלמה).

ב. אמר רבי אלעזר א"ר אושעיא: כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים (מפני שידים שאינן נטולות מטמאים את המשקים) – הלכך טיבול הירקות צריך נטילה.

א. כתבו התוס': נראה שאין לברך על נטילה זו, כי עתה איננו נוהרים באכילת אכלין טמאים. ובכל הסדרים כתוב שמברך – ואין נראה.

ואף על פי שאין מברכים על נטילה זו, ראוי שלא להשיח בין נטילה לטעימה, כי דין ההפסק אינו תלוי בברכה אלא בנטילה עצמה (הליכות שלמה).

ב. נראה שהואיל ורבים וטובים נהגו להקל בנטילה זו כל ימות השנה, אין להצריך הנשים להקפיד על הסרת הטבעות לנטילה זו, אף לא בליל הסדר (הליכות שלמה).

רב חסדא דרש: נטל ידיו בטיבול ראשון – נוטל ידיו בטיבול שני (כלומר קודם אכילת המצה, אלא מפני שנקט 'טיבול ראשון' נקט 'טיבול שני' כי גם הוא מצריך נטילה. ראשונים). ופירש רב פפא (וכן פסק הר"ף) שהמדובר על ליל פסח; הואיל שאומר בינתים הגדה והלל, שמא הסיח דעתו מנטילה ראשונה, אבל בעלמא כשמטבל פעמים אין צריך לחזור וליטול.

ג. רב פפא למד מדברי רב אושעיא שצריך לשקע המרור כולו בחרוסת, משום קפא (= ארס. ויש מפרשים: תולעת) הנמצא בו – שלכך הצריך רב אושעיא נטילת ידים. ודחו, שמא אין צריך [וקפא – מריח החרוסת מת], ואף על פי כן צריך נטילה, שמא ישקע ויגעו ידיו במשקה.

יש אומרים להלכה שאין צריך לטבול כולו בחרוסת אלא די בטיבול מקצתו [כדיחוי הגמרא שבריה החרוסת די לקפא ואינו אלא לזכר התפוח] (ע' ב"י תעה שהר"ף והרמב"ם והרא"ש השמיטו דברי ר"פ צריך שישקעו. וכן פסק בפרי חדש. מוזכר במשנ"ב סקי"ג).

ואמר רב פפא: לא ישהה אדם מרור בחרוסת, שמא אגב חוזק התבלין תיבטל מרירותו והלא צריך שיטעם טעם מרור.

הלכך יש לנער את החרוסת מעל המרור (רבנו יונה, מובא בטור ושו"ע תעה, א), אבל אין צריך לנערה לגמרי (עפ"י משמרת שלום).

יש סוברים לטבל המרור בחרוסת קודם הברכה, להסמיך הברכה לאכילה (ע' מג"א תעג סקי"ט; ח"י תעה סק"ח ושו"ע הגר"ז. וכן נהג הגרשו"א, לטבל תחילה ואח"כ לברך). וממהרי"ל משמע לברך קודם הטיבול. וטעמו כי הטיבול עצמו מצוה והברכה מתיחסת גם עליו (א"ר תעג, כה).

ד. אמר רבא: בלע מצה – יצא. בלע מרור – לא יצא [כי צריך שיטעם טעם מרור]. בלע מצה ומרור – ידי מצה יצא ידי מרור לא יצא.

א. לפי גרסת רש"י בלע מרור – יצא, כי אי אפשר שלא טעם טעם מרור, אבל בלע מצה ומרור יחדיו – לא יצא ידי מרור כי אפשר שלא טעם מרור. ואין כן גרסת רבנו חננאל ושאר מפרשים.

ב. אעפ"י שבלע מצה יצא, לכתחילה צריך טעם מצה ואין לבלוע ללא לעיסה (רשב"ם). במאירי מובאת גירסה 'בלע מצה – לא יצא'.

ג. אם לעס מצה ומרור – לא יצא גם ידי המצה, כי המרור בזמן הזה מבטלה כאמור לעיל, אבל בבליעה לבד – אינו מבטל (עפ"י תוס' ור"ן). ולדברי רבנו דוד, גם כשבלע מצה ומרור לא יצא ידי מצה בזמן הזה כי המרור מבטל המצה, ורק בזמן הבית שהיה המרור מדאורייתא, אינו מבטל המצה.

ד. מצוה מן המובחר לאכול המצה בבת אחת, וכן באכילת המרור, אך מי שקשה לו הדבר, יאכל הכזית מעט מעט בכדי שיעור אכילת פרס (עפ"י פוסקים; משנ"ב תעג סקמ"ג).

ה. לעס מרור ופלטו – לא יצא (עפ"י מנחת שלמה צא, יז). ומכל מקום מי שאי אפשר לו לאכול, יטעם מעט או ילעס בפיו לזכר המרירות, אך לא יברך (משנ"ב תעג סקמ"ג).

ה. כרכם בסיב ובלעם – אף ידי מצה לא יצא, שהרי לא היתה המצה ממש בפיו.

יש אומרים: דוקא בסיב מפני שאינו דבר מאכל ואין זו דרך אכילה (ער"ן; ב"י ושו"ע תעה, ג), אבל כרך בדבר מאכל ובלעם – יצא (עפ"י פרי חדש, והובא במשנ"ב שם. ונראה שאין הדבר מוסכם. ע' לחם משנה ו, ב) שפירש שלכך בלע מצה ומרור יצא ידי חובת מצה מפני שהמרור מעין המצה, ולפי"ז בשאר אוכלים לא יצא).

ו. למה עוקרים את השלחן – אמרו דבי רבי ינאי: כדי שיכירו התינוקות וישאלו (ומתוך כך יבואו לשאול על שאר דברים, אולם בשאלה זו לבדה אינו נפטר מאמירת 'מה נשתנה'. תוס').

שלחנות שלנו שהם גדולים ויש טורח מרובה בעיקרתם, אין נוהגים לעקורם אלא מסלקים את הקערה לצד אחר שבשלחן כאילו כבר אכלו. ואין צריך להוציא ממנה את הבשר כשמסלקים אותה (עפ"י רשב"ם ותוס'). והביאו דעות שנוטלים הבשר תחילה ואח"כ מגביהים הקערה). ומנהג האשכנזים כמו שכתב המגן-אברהם (תעג ס"ק כה) שבימינו אין להקפיד על סילוק הקערה מפני הטורח, ופירשו שאין היכר לתינוקות בכך שידועים הם מראש שלא הובאה הקערה לעיקר האכילה אלא לזכר, והיא עצמה מעוררת שאלות, לא סילוקה.

ז. אמר רב שימי בר אשי: מצה לפני כל אחד ואחד, מרור לפני כל אחד ואחד, והרוסת לפני כל אחד ואחד (כדי לטעום תיכף ומיד לברכה. ודוקא כאן שהברכה חובה שלא כבשאר אכילות. תוס'). ואין עוקרים את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה. רב הונא (ברי"ף: רב כהנא) אמר: כולם גם כן אינם נצרכים אלא לפני מי שאומר הגדה. והלכה כרב הונא.

כתב רשב"ם: עתה שכולם מסובים סביב שלחן גדול אחד, גם לרב שימי אין צריך מצה ומרור כי אם לפני עושה הסדר, והוא יחלק לכל המסובים.

ח. אמר שמואל: לחם עני – לחם שעונים עליו דברים הרבה. וכן שנו בברייתא.

דבר אחר: 'עני' כתיב, מה עני שדרכו בפרוסה אף כאן בפרוסה.

א. לדעת הרמב"ם (חמץ ומצה ח, טו) מחלקים את המצה סמוך לאכילתה. ואילו הטור והשלחן-ערוך פסקו (תעג, ו) לחלקה לפני מזיגת כוס שני ושאלת הבן. וכן המנהג (וע"ש בבית יוסף שלשה טעמים. וטעם נוסף בשו"ת משיב דבר ח"א סוס"י כא. וע"ע בספר הליכות שלמה סדר ליל פסח; פרקי מועדות עמ' 180 ואילך).

ב. במקום אחר אמרו, מניח פרוסה בתוך (וי"ג: תחת) שלמה ובוצע (ברכות לט, ע"ש).

לדעת הר"ף והרמב"ם (חמץ ומצה ח, טו) אין לפניו אלא מצה אחת שלמה ואחת חצויה. וכן נהג הגר"א. ואילו לדעת רש"י ורשב"ם (וכן הוא בסדר רב עמרם גאון) מביא שתים שלמות ועוד מצה אחת חצויה [ובוצע מאחת מהשלמות. רש"י ורשב"ם]. ויש סוברים לעשות כן רק בפסח שחל להיות בשבת (בה"ג, רב נטרונאי ועוד).

ולענין הברכה; התוס' בברכות כתבו שהמנהג הוא לברך 'המוציא' על השלמה, ו'על אכילת מצה' על החצויה ואוכל משניהם יחד. וכן הביאו התוס' כאן בשם ר"י שכך היה נוהג. [יש אומרים שתחילה מברך 'על אכילת מצה' ואח"כ בוצע את השלמה. וי"א שבוצע קודם (ערא"ש; טור או"ח תעג). ור"י נהג לבצוע משניהם לאחד שתי הברכות. ופעמים שלא רצה לשנות מן המנהג והיה בוצע קצת לאחר ברכת 'המוציא' על השלמה ולא הפריד עד אחר ברכת המצה על הפרוסה, וגמר הבציעה משניהם יחד]. והתוס' כאן כתבו לברך גם 'המוציא' על הפרוסה [ואין בדבר משום עשיית מצוות חבילות חבילות, שברכות הנהנין אינן בכלל זה]. וכן הביאו מהר"ם מנחם מוינא והר"ם יום טוב, ולפי זה השלמה לא באה אלא להיות 'לחם משנה'. ויש אומרים לברך 'המוציא' על הפרוסה ו'על אכילת מצה' על השלמה (טור בשם 'יש אומרים', והיא דעת ר"ה ור' ישעיה).

ועתה נהגו רוב ישראל בשתי מצות שלמות ועוד אחת חצויה ביניהן, וכשמברך 'המוציא' אחזו בכולן [לצאת ידי דעת הכל], ואחר כך מניח התחתונה להישמט מידיו ומברך 'על אכילת מצה' ובוצע משניהם ואוכל יחד (מהרי"ל, וכ"ה בשאר אחרונים ובמשנ"ב).

יש מי שכתב שאם הפרוסה לבדה היא מצה שמורה ומהודרת, או כגון שרק היא נאפתה לאחר חצות, ולא המצה העליונה, לכאורה יש להקפיד לאכלם בזה אחר זה ולא ביחד, כי לפי ההידור שהוא חפץ בו, יש לומר שבאה המצה של רשות ומבטלת מצה דמצוה. ומעולם לא שמענו להקפיד על כך (עפ"י מנחת שלמה צא, טז. ולמעשה כן היה נוהג הגרשו"א כשהבצועה מהודרת שלא לאכלן בבת אחת. עפ"י הליכות שלמה ח"ג).

ג. המסובים שאין לפניהם קערה עם שלש מצות, ויוציאים ידי מצות 'לחם משנה' על ידי בעל הבית, אם אין במצות שלו כשיעור כזית עבורם, יאכלו הם כזית אחד בלבד ממצה אחרת,